

УДК 159.922.7

ОЛЕНА ЩЕРБАКОВА

м. Харків

lenascherbakova@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ З РІЗНИМИ ПРОЯВАМИ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ

Стаття присвячена розкриттю питань щодо особливостей шкільної тривожності та психологічних особливостей молодших підлітків на етапі переходу до навчання в основній школі, яка є найбільш характерним показником шкільної дезадаптації, а також емоційного неблагополуччя дитини. Дається аналіз та узагальнення результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей учнів за всіма визначеними факторами шкільної тривожності, простежується їх динаміка на даному етапі.

Ключові слова: психологічні особливості молодших підлітків, адаптація, дезадаптація, шкільна тривожність, фактори шкільної тривожності, емоційне неблагополуччя, динаміка.

Гуманістична орієнтація сучасної освіти зумовлює особливу увагу суспільства до забезпечення психолого-педагогічних умов розвитку психологічно здорової особистості. Особливого значення у зв'язку з цим набуває вивчення природи та засобів профілактики особистісної і, зокрема, шкільної тривожності як найпоширенішого феномену психічного розвитку учнів молодшого підліткового віку (особливо на початку переходу до основної школи). Не дивлячись на те, що дана проблема є достатньо досліджуваною в психології, вона не втрачає своєї актуальності, оскільки тривожність є серйозним ризик-фактором для розвитку психосоматичних відхилень, часто стає причиною виникнення стресових станів, з нею можуть бути пов'язані причини виникнення шкільних неврозів, невміння дитини адаптуватися до нових ситуацій, труднощі в спілкуванні і встановленні міжособистісних відносин з оточуючими людьми.

У зв'язку з цим в психолого-педагогічній науці і практиці особливу актуальність мають прикладні експериментальні дослідження, спрямовані на подолання негативних явищ, які супроводжують розвиток особистості.

Різні аспекти проблеми тривожності розкриваються у роботах західних та вітчизняних дослідників. Теоретичний аналіз їх досліджень показав, що основними є такі положення: 1) тривога розглядається в тісному зв'язку зі страхом: тривога – це базисна реак-

ція, загальне поняття, а страх – це вираження тієї ж самої якості, але в об'єктивній формі (А. Камю, Дж. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс); 2) сучасні психологічні дослідження тривожності в основному походять з трьох головних джерел: класичної теорії емоцій, психоаналізу і теорії навчання (Ф. Грїнейкр, М. Клейн, К. Майер, О. Ранк, Г. Салліван, К. Хорні, А. Фрейд, З. Фрейд, О. Феніхель, Н. Фуодор, Е. Фромм, К. Юнг); 3) підвищена тривожність розглядається як результат складної взаємодії когнітивних, афективних і поведінкових реакцій (Дж. Браун, А. Валлон, П. Жане, У. Кеннон, К. Левін, Х. Ліделла, В. Мясичев, Н. Міллер, Ж. Піаже, І. Павлов, Г. Сельє, Д. Хебб, П. Фресс, Р. Шульц, П. Янг, П. Якобсон); 4) більшість дослідників розглядають тривожність як ситуативне явище і як особистісну характеристику (тривожність як емоційний стан і як стійку властивість, рису особистості або темпераменту) (Г. Айзенк, Р. Кеттелл, В. Мерлін, І. Павлов, Ч. Спілбергер).

У ряді робіт розкриваються особливості тривожності у школярів різних вікових груп (Г. Абрамова, Г. Аракелов, І. Дубровіна, Н. Лисенко, А. Matherus, Р. Овчарова, Н. Пасинкова, А. Прихожан, Є. Рогов, Ф. Tallis, Є. Шотт). Також проблема тривожності дістала свій розвиток у роботах, пов'язаних з соціальними причинами її виникнення (Л. Божович, С. Васьківська, І. Дубровіна, В. Кисловська, Б. Кочубей, О. Новікова, К. Шафранська);

з вивченням проблеми адаптації та дезадаптації дитини (Ю. Александровський, Г. Бурменська, В. Гарбузов, І. Дубровіна, О. Захаров, В. Каган, Р. Овчарова, К. Сантросян, А. Співаківська).

Спираючись на проведений теоретичний аналіз, можна зазначити, що незалежно від підходу до визначення віку та його особливостей, перехідний вік від молодшого шкільного до підліткового є одним з найважливіших і найбільш складних в розвитку особистості. Найхарактерніша риса досліджуваного нами періоду полягає в тому, що це перехідний етап, коли в особистості дитини поєднуються риси молодшого школяра та підлітка.

До того ж перехід у середню освітню ланку співпадає у часі з початком вікової кризи – переходом до підліткового віку з його фізіологічними та психологічними особливостями. Вікові психологічні особливості 10–12 річних школярів визначаються домінуванням емоційної сфери у функціонуванні психіки і особистісними новоутвореннями, такими як: довільність, усвідомленість та інтелектуалізація всіх психічних процесів, їх внутрішнє опосередкування; почуття дорослості; рефлексія; розвиток самосвідомості (Я-концепції, адекватної самооцінки), орієнтація на однолітків.

Психологічні та психофізіологічні дослідження свідчать, що на початку навчання у 5 класі всі системи організму школяра можуть бурхливо реагувати у відповідь на комплекс нових впливів і змінених умов, у цей час можливе загострення хронічних соматичних хвороб, прояви функціональних відхилень. Часто відзначають зростання тривожності, емоційної нестійкості, невпевненості у собі, поведінкові розлади – дратівливість, агресивність, надмірна розкутість, неорганізованість, «протестна» поведінка.

Багатовимірність та певна невизначеність терміну «тривожність» у психологічних дослідженнях є наслідком використання його в різних значеннях. В різних дослідженнях тривожність розглядалася як тимчасовий психічний стан, що виникає під впливом стресових факторів, таких як фрустрація соціальних потреб, властивість темпераменту чи особистості. Однак, найчастіше, поняття

тривожність вживається дослідниками в двох основних значеннях, які взаємопов'язані, але належать до різних понять. А саме: йдеться про розуміння тривожності як психічного стану (реактивна тривожність) та як властивості особистості (особистісна тривожність). Реактивна тривожність як емоційний стан характеризується суб'єктивним відчуттям напруження, очікуванням негативного розвитку подій і часто зумовлена неусвідомленим джерелом небезпеки. Особистісна тривожність характеризується відносно стійкою схильністю людини сприймати загрозу власному «Я» в різних ситуаціях, доволі часто неадекватно їх оцінювати та перебільшувати значущість. Слід підкреслити, що в нашому емпіричному дослідженні ми вивчали психологічні особливості молодших підлітків з різним рівнем шкільної тривожності, яка може бути, водночас, як особистісною, так і ситуативною.

Шкільне навчання завжди супроводжується підвищенням рівня тривожності у дітей. Тривожність – це індивідуальна особливість, що проявляється в стані підвищеної схильності відчувати неспокій в різних життєвих ситуаціях. Основними проявами тривожності є рухове збудження, непослідовність у вчинках, нерідко надмірна цікавість і прагнення зайняти себе будь-якою діяльністю. Причинами виникнення тривожності можуть бути: шкільна дезадаптація, перевтома, внутрішній конфлікт, емоційна вразливість, завищені вимоги до дитини, негнучка, догматична система виховання, при якій не враховується власна активність дитини, її інтереси, здібності і схильності.

При цьому одним із складних періодів є пристосування учнів до навчання в середній школі, який здебільшого супроводжується низкою труднощів (нові форми та зміст навчання, поява нових вчителів-предметників з різними методами викладання навчального матеріалу та вимогами до учнів, кабінетна система навчання, а також зміна вікового етапу розвитку дитини – її вступ до підліткового віку).

Перехід дітей до середньої школи в цілому можна охарактеризувати як кризу шкільного розвитку дитини. По-перше, цей перехід

збігається з кінцем дитинства – досить стабільним періодом розвитку, по-друге, як говорилося вище, – у п'ятому класі значно змінюються умови навчання: діти переходять від одного основного вчителя до системи «класний керівник – вчителі-предметники». Більшість дітей переживає цей період як важливий крок у житті. У цей час в учнів виражене емоційне ставлення до навчального предмета, що зумовлено домінуванням емоційної сфери в цьому віці. Тобто ті предмети, що викликають у дитини позитивні емоції, сприймаються нею як «улюблені», вона виявляє інтерес до них, у неї з'являється бажання поповнювати свій багаж знань. Зниження інтересу до навчання пов'язане із так званою переоцінкою значущості навчання та життєвих цілей загалом. У дітей з'являється своєрідний «вакуум мотиву» навчання, коли ті уявлення про навчання, які існували, вже не влаштовують, а нові ще не створені.

Якщо середовище ставить до учня ті вимоги, адаптація до яких важка через його особистісні або вікові особливості, може розвинутися стан соціальної, соматичної, психологічної напруженості – загроза дезадаптації, а звідси – розвивається підвищена тривожність, знижується комунікабельність, емоційна стійкість, з'являється почуття неповноцінності, занижується успішність і т.д.

Почуття тривоги в учня, який щойно змінив місце навчання, виникає у ситуації невизначеності. Отже перед дитиною з першого дня перебування в школі постають типові ситуації, що викликають страхи: напружене очікування початку уроку та його кінця, невизначеність свого стану, невідомі стосунки, нові рівні спілкування, постійне напруження в новому колективі.

Під час уроку в учнів з'являються нові страхи: страх задачі, страх загрози як неможливості змінити очікувану негативну ситуацію: страх наслідків дій, що можуть не збігтися з тим, чого очікує вчитель. Може статися так, що нові страхи накладуться на вже існуючі, і тоді життя для дитини в перші дні навчання стане справжнім жахом. І страх поступово перейде у тривожність, як рису особистості.

Особистість з високим рівнем тривожності схильна сприймати оточуючий світ як

такий, який несе в собі загрозу і небезпеку в значно більшій мірі, чим особистість з низьким рівнем тривожності. Тривожність як переживання емоційного дискомфорту, передчуття небезпеки є вираженням незадовільності найбільш значних для людини потреби, особливо при ситуативному переживанні тривоги. Високий рівень тривожності негативно впливає на результат діяльності та призводить до відсутності у людини впевненості у своїх можливостях в спілкуванні, пов'язана з негативним соціальним статусом, формує конфліктні відносини.

У зв'язку з цим стає очевидним, що така ситуація потребує проведення спеціальної роботи, спрямованої на зниження рівня тривожності та підвищення ефективності адаптації учнів на цьому етапі навчання, що, передусім, передбачає вивчення чинників, які безпосередньо впливають на процес адаптації дитини.

Одним з таких чинників, тобто основних факторів емоційного неблагополуччя учнів, вважається шкільна тривожність, яка виникає у дітей в ситуаціях, пов'язаних з навчанням у школі. Ось чому, *метою* нашої статті є вивчення психологічних особливостей та шкільної тривожності молодших підлітків і простеження їх динаміки на етапі переходу до навчання в основній школі.

Слід зазначити, що шкільна тривожність насамперед виражається у хвилюванні, підвищеній занепокоєності в навчальних ситуаціях, у класі, в очікуванні поганого ставлення до себе, негативної оцінки до себе з боку вчителів і однолітків. Як наслідок, дитина постійно відчуває власну неадекватність, неповноцінність, невпевненість у правильності своєї поведінки і своїх рішень. При цьому учень схильний переживати нейтральні шкільні ситуації як такі, що створюють загрозу його уявленням про себе, особистісним інтересам та цінностям, негативно впливають на самооцінку. Очевидно, що такий емоційний стан дитини значно погіршує та гальмує її адаптацію до нових умов і вимог навчання. Ось чому одним з суттєвих показників психологічної адаптації дітей до середньої школи виступає саме рівень шкільної тривожності.

Підвищений рівень тривожності, зниження успішності навчання, проблеми у взаєминах з

вчителями та однокласниками призводять також до негативних змін в самооцінці школярів. В свою чергу, незрілість оцінок молодшим підлітком самого себе викликає труднощі у взаєминах з оточуючими, неадекватне уявлення про власні можливості, недооцінку або переоцінку своїх здібностей, що суттєво ускладнює адаптаційний процес.

Актуальність проблеми, потреби практики та необхідність поглиблення уявлень про психологічні особливості молодших підлітків, природу тривожності та її чинників зумовили вибір мети та програми нашого дослідження. У відповідності з ними було проведено констатуюче дослідження, яке ілюструє наведені вище теоретичні положення і фіксує певні специфічні особливості проявів тривожності у молодших підлітків.

Для досягнення поставленої мети були використані відомі в психологічній практиці методики, розраховані на виявлення рівня тривожності та для оцінки індивідуально-психологічних особливостей особистості («Тест шкільної тривожності Філліпса»; «16-факторний особистісний опитувальник Кеттелла»).

Дослідження проводилося на базі Харківської гімназії № 169 з академічно здібними та обдарованими учнями 5-х класів (що навчаються за різними освітніми програмами).

Як показують отримані дані, переважна кількість учнів п'ятих класів має низький рівень шкільної тривожності за більшістю шкал, що свідчить про відсутність у них негативних емоційних переживань, пов'язаних зі школою, а також достатньо високий рівень адаптованості до навчання (див. табл. 1).

Так, найбільше дітей з низькою тривожністю виявлено за шкалою «низька фізіологічна опірність стресу» (82,56%). Такі діти не мають психофізіологічних посилок до зниження пристосовуваності до стресових ситуацій, внаслідок чого виникнення в них неадекватних та деструктивних реакцій на тривожний фактор шкільного середовища є мало-ймовірними.

Також, низький рівень тривожності в учнів виявлено за шкалою «загальна тривожність у школі» (66,27%). Ця шкала характеризується загальним емоційним станом дітей, пов'язаними з різними формами їх включення до шкільного життя, тобто відображає найбільш загальні переживання молодших підлітків по відношенню до школи.

Разом з тим, існує ряд факторів, які викликають незначний підвищений рівень тривожності в учнів п'ятих класів. До таких факторів (шкал) відносяться «переживання соціального стресу» (1,16% – високий рівень, 15,12% – підвищений, нормальний – 46,52%, низький рівень – 37,20%). Отримані показники за цією шкалою вказують на сприятливий емоційний стан учнів, на фоні якого розвиваються їх соціальні контакти з однокласниками, а отже на достатній рівень соціально-психологічної адаптованості до класного колективу. А також шкала «фрустрації потреби в досягненні успіху» (17,44% – підвищений, нормальний – 45,36%, низький рівень – 37,20%), що свідчить про відсутність в молодших підлітків несприятливого психічного фону, який не дозволяє їм розвивати свої потреби в успіху, досягненні високого результату.

Таблиця 1 – Показники рівнів шкільної тривожності молодших підлітків (%)

Види тривожності	Рівні тривожності			
	Високий	Підвищений	Нормальний	Низький
Загальна тривожність у школі	–	5,83	27,90	66,27
Переживання соціального стресу	1,16	15,12	46,52	37,20
Фрустрація потреби в досягненні успіху	–	17,44	45,36	37,20
Страх самовираження	11,62	12,79	38,39	37,20
Страх ситуації перевірки знань	5,81	6,98	32,56	54,65
Страх не відповідати очікуванням оточуючих	10,46	10,46	23,25	55,83
Низька фізіологічна опірність стресу	3,48	3,48	10,48	82,56
Проблеми і страхи у відношенні з вчителями	4,65	13,95	52,34	29,06

Дещо вищі показники тривожності спостерігаються за шкалами «проблеми та страхи у відносинах з вчителями» (4,65% – високий рівень, 13,95% – підвищений, нормальний – 52,34%, низький рівень – 29,06% учнів), що свідчить про загальне негативне емоційне тло відносин з дорослими в школі, що знижує рівень успішності учнів. А також шкала «страх не відповідати очікуванням оточуючих» (10,46% – високий рівень, 10,46% – підвищений, нормальний – 23,25%, низький рівень – 55,83%), «страх самовираження» (11,62% – високий рівень, 12,79% – підвищений, низький рівень – 37,20%), «страх ситуації перевірки знань» (низький рівень виявлено у 54,65% учнів). Всі ці шкали тісно пов'язані між собою та характеризуються певними негативними емоційними переживаннями, що виникають в ситуаціях, коли учням доводиться заявляти про себе іншим, прилюдно демонструвати свої знання, досягнення та можливості, очікувати їх оцінювання з боку оточуючих. З огляду на те, що такі ситуації є найбільш типовими та значущими в умовах навчання в основній школі, досить високі показники тривожності за зазначеними шкалами можуть суттєво знизити успішність адаптації на даному етапі.

Наступним етапом нашого дослідження було виявлення особистісних особливостей молодших підлітків, які можуть впливати на рівень емоційного стану учнів. Для дослідження

оцінки індивідуально-психологічних особливостей особистості учнів нами був обраний «16-факторний особистісний опитувальник Кеттелла». Опитувальник дає багатогранну інформацію про особистісні риси, які називають конституційними факторами. Використовуючи даний опитувальник було виявлено наступні дані (див. табл. 2).

З даних таблиці видно, що як в класах «Інтелект України», так і гімназійних класах, найбільша кількість молодших підлітків отримали високі оцінки за такими факторами: «А», «Н», «С», «G». Фактор «С» відповідає за показник «емоційна нестабільність – емоційна стабільність». Високі значення фактору «С» вказують на показник «емоційної стабільності» в досліджуваних. Цим молодшим підліткам характерні впевненість в собі і, відповідно, спокій, стабільність, краща підготовленість до успішного виконання шкільних вимог.

Фактор «Н» вказує на показники «боязкість-сміливість». Високі значення фактору «Н» вказують на показник «сміливість». Цей фактор у дітей відображає особливості взаємин дитини з дорослими (батьками і вчителями). Дитина з високим значенням за фактором «Н» активна, невимушена і смілива у спілкуванні, легко вступає в контакт з дорослими.

Фактор «А» відповідає за показники «замкнутість-товариськість». Високі значення

Таблиця 2 – Показники факторів особистісних особливостей молодших підлітків (%)

Фактори	Класи «Інтелект України»			Гімназійні класи		
	низький	середній	високий	низький	середній	високий
A	14,5	45,2	40,3	8,3	54,2	37,5
B	17,7	53,2	29,0	8,3	83,3	8,3
C	6,5	56,5	37,1	4,2	50,0	45,8
D	22,6	61,3	16,1	20,8	58,3	20,8
E	29,0	56,5	14,5	33,3	62,5	4,2
F	16,1	61,3	22,6	8,3	70,8	20,8
G	6,5	69,4	24,2	8,3	58,3	33,3
H	9,7	53,2	37,1	4,2	70,8	25,0
I	8,1	79,0	12,9	8,3	70,8	20,8
O	24,2	69,4	6,5	29,2	58,3	12,5
Q3	24,2	66,1	9,7	25,0	62,5	12,5
Q4	14,5	69,4	16,1	29,2	58,3	12,5

ня фактору «А» вказують на показник «товариськість». Цей фактор характеризує молодших підлітків як емоційно-теплих, товариських, відкритих, веселих. Діти з високими оцінками за фактором «А» краще пристосовані соціально, вони готові до співпраці та спільної роботи, дівчатка в середньому мають вищі показники в порівнянні з хлопчиками.

Фактор «G» вказує на показники «низька нормативність поведінки- висока нормативність поведінки». Високі значення фактору «G» вказують на показник «висока нормативність поведінки». Ця шкала відображає те, як дитина сприймає і виконує правила і норми поведінки, що пред'являються дорослими. Цей фактор характеризує учнів з високим почуттям відповідальності, вони цілеспрямовані, сумлінні, акуратні, врівноважені, наполегливі. В них розвинуте почуття обов'язку і відповідальності, усвідомлене дотримання загальноприйнятих моральних правил і норм.

Також дослідження виявило найбільшу кількість молодших підлітків, що отримали низькі значення за такими факторами: «D», «E», «O», «Q3», «Q4». Фактор «E» відповідає за показники «підпорядкованість-домінантність». Низькі значення фактору «E» вказують на показник «підпорядкованість». Саме показник фактору «E», що показав рівень «підпорядкованості» у молодших підлітків говорить про залежність від дорослих і інших дітей, м'якість, поступливість, тактовність, лагідність, люб'язність, покірливість, сором'язливість, готовність брати вину на себе та скромність.

Фактор «D» вказує на показники «стриманість-збудливість». Низькі значення фактору «D» вказують на показник «стриманість». Формування цієї якості пов'язано як з особливостями темпераменту, так і з умовами виховання. Низька оцінка за цим фактором трактується як емоційна врівноваженість, стриманість. Діти, що мають низькі оцінки за цим фактором, добре володіють собою навіть в несприятливих ситуаціях і при перешкодах їх діяльності.

Фактор «O» відповідає за показник «спокій-тривожність». Низькі значення фактору «O» вказують на показник «спокій» в

досліджуваних. Дитина з низькою оцінкою спокійна, рідко нервує, весела, бадьора, життєрадісна. Вона може легко переживати життєві невдачі, вірить в себе, не схильна до страхів та каюття, слабо чутлива до оцінок оточуючих.

Фактор «Q3» – «низький самоконтроль-високий самоконтроль». Низькі значення фактору «Q3» вказують на показник «низький самоконтроль». Цей фактор характеризує учнів, як тих, хто не вміє контролювати свою поведінку по відношенню до соціальних нормативів, погано організований, неухважний до інших. Діяльність таких учнів неупорядкована й імпульсивна.

Фактор «Q4» говорить про показники «розслабленість-напруженість». Низькі значення фактору «Q4» вказують на показник «розслабленості». А це вказує на те, що для цих учнів характерні розслабленість, млявість, апатичність, спокій. В них низька мотивація, зайва задоволеність, незворушність.

Метою нашого дослідження було проаналізувати взаємозв'язок між психологічними особливостями та шкільною тривожністю молодших підлітків.

За результатами дослідження з'ясувалося, що при високому рівні за факторами «А», «С», «Н» найбільша кількість учнів мають низький рівень загальної шкільної тривожності, а також низький рівень тривожності за шкалами «переживання соціального стресу», «фрустрації потреби в досягненні успіху», «страх самовираження», «страх ситуації перевірки знань», «страх не відповідати очікуванням оточуючих», «низька фізіологічна опірність стресу», «проблеми та страхи у відносинах з вчителями».

Тобто, при низькому рівні тривожності за всіма шкалами шкільної тривожності для молодших підлітків характерні впевненість в собі, спокій, стабільність, краща підготовленість до успішного виконання шкільних вимог. Вони активні, сміливі у спілкуванні, легко вступають в контакт з дорослими. Також ці молодші підлітки товариські, відкриті, веселі, краще пристосовані соціально, готові до співпраці та спільної роботи.

Аналізуючи отримані дані нами було виявлено, що при високому рівні тривожності

за шкалою «страх самовираження» найбільше всього учнів мають низький рівень за факторами «Е», «Q3». Зазначимо, що для цих молодших підлітків характерна м'якість, поступливість, тактовність, лагідність, покірливість, сором'язливість, готовність брати вину на себе та скромність.

Вони не вмюють контролювати свою поведінку по відношенню до соціальних нормативів, погано організовані, неухважні до інших. Діяльність таких учнів неупорядкована й імпульсивна.

Проаналізувавши отримані результати виявлено, що при високому рівні тривожності за шкалою «страх не відповідати очікуванням оточуючих» найбільше всього молодших підлітків мають низький рівень за факторами «А», «Е», «Q3». З'ясовано, що ці учні відрізняються недовірливістю, надмірною уразливістю, відсутністю інтуїції в міжособистісних відносинах. Вони поступливі, покірливі, сором'язливі, скромні, погано організовані та імпульсивні.

Результати дослідження взаємозв'язку шкільної тривожності та психологічних особливостей молодших підлітків показали, що між ними існує пряма залежність. Тобто, існує певна кількість учнів, що мають високий рівень шкільної тривожності, яка пов'язана з індивідуально-психологічними особливостями молодших підлітків.

На наш погляд це може свідчити про те, що академічно здібні та обдаровані діти мають певні проблеми в емоційному розвитку; іноді схильні до бурхливих афектів, можуть проявляти інфантильні реакції; в них суперечлива самооцінка; недостатня розвиненість саморегуляції; до певного часу спілкування з однолітками в сфері особистісних інтересів займає у багатьох учнів набагато менше місця, ніж у інших дітей, у зв'язку з цим можуть виникати проблеми у спілкуванні, в конфліктності. Тому такі учні потребують психологічної допомоги на етапі переходу до середньої школи.

Аналіз стану досліджуваної проблеми дозволив зробити **висновок**, що існує пряма залежність між рівнем шкільної тривожності та психологічними особливостями молодших підлітків, що негативним чином впливає на

ефективність адаптації учнів до середньої школи. Тому для оптимізації психологічної адаптації академічно здібних та обдарованих учнів до навчання в середній школі в умовах інноваційної освіти необхідно впровадження системи психолого-педагогічної підтримки. Особливе місце у системі психолого-педагогічного підтримки учнів посідає психологічний супровід академічно здібних та обдарованих дітей, який спрямований на зниження емоційної напруги, вироблення нових форм реагування та поведінки, підвищення психологічної стійкості до психогенних факторів, створення адаптивних механізмів, що забезпечують нормальне функціонування організму.

Отже, психологічний супровід сьогодні є не просто сукупністю різноманітних методів корекційно-розвивальної роботи з дітьми, а виступає комплексною технологією, особливою культурою підтримки і допомоги дитині у вирішенні завдань її розвитку, навчання, виховання, соціалізації.

Таким чином, під психолого-педагогічним супроводом слід розуміти створення сприятливих умов для емоційного благополуччя, успішного розвитку, виховання і навчання академічно здібних та обдарованих дітей у ситуаціях соціально-педагогічної взаємодії, що організовується у межах закладу освіти.

Список використаних джерел

1. Адаптація дитини до школи / упоряд. С. Максименко, К. Максименко, О. Главник – К. : Мікрос-СВС, 2003. – 111 с.
2. Бех І. Д. Психологічний супровід особистісно зорієнтованого виховання / І. Д. Бех // Початкова школа. – 2004. – № 3. – С. 3–6.
3. Докшина Н., Кошель С. Робота з обдарованими та здібними дітьми // Психологічний супровід школярів / Упоряд. Т. Гончаренко. – К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2005. – С. 125–127.
4. Седова Т. Д. Ціннісні орієнтації педагогічного супроводу обдарованих учнів в освітньому середовищі гімназії // Організація роботи з обдарованими учнями: досвід харківських шкіл (за результатами відкритого конкурсу-захисту проєктів): Методичний посібник для заступників директорів ЗНЗ та вчителів, які працюють з обдарованими дітьми. – Харків, 2009. – 40 с.
5. Щербакова О. О. Психологічні особливості адаптації академічно здібних дітей до навчання в початковій школі: монографія / ДУ «ІОЗДП НАМН України». – Х., 2016. – 231 с.

OLENA SHCHERBAKOVA
Kharkiv

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE BASIC SCHOOL STUDENTS WITH DIFFERENT DISPLAY OF SCHOOL ANXIETY LEVEL

The article is devoted to the disclosure of the features of school anxiety and psychological characteristics of younger adolescents during the transition to basic school as it is the most distinctive marker of school maladaptation, as well as the emotional distress of the child. The analysis and the synthesis of the results of an empirical study of the students' psychological characteristics on all the identified factors of school anxiety of students is given, their dynamics at this stage can be traced.

Key words: psychological characteristics of younger adolescents, adaptation, maladaptation, school anxiety, factors of school anxiety, emotional distress, dynamics.

ЕЛЕНА ЩЕРБАКОВА
г. Харьков

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УЧЕНИКОВ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ С РАЗНЫМИ ПРОЯВЛЕНИЯМИ ШКОЛЬНОЙ ТРЕВОЖНОСТИ

Статья посвящена раскрытию вопросов особенностей школьной тревожности и психологических особенностей младших подростков на этапе перехода к обучению в основной школе, которая является наиболее характерным показателем школьной дезадаптации, а также эмоционального неблагополучия ребёнка. Дается анализ и обобщение результатов эмпирического исследования психологических особенностей учащихся по всем обозначенным факторам школьной тревожности учеников, прослеживается их динамика на данном этапе.

Ключевые слова: психологические особенности младших подростков, адаптация, дезадаптация, школьная тревожность, факторы школьной тревожности, эмоциональное неблагополучие, динамика.

Стаття надійшла до редколегії 08.10.2018